

GÁLFFY LÁSZLÓ

Vadászat, erdőhasználat és város Anjouban

Megjegyzések Valois Károly egy 1321-ben Angers-nak adott oklevele kapcsán

A középkori ember világában az erdő – nyilvánvaló misztikumán túl – komoly értéket képezett. Így van ez még akkor is, ha napjaink öko-divatú nyilvánossága gyakran ostorozza a korábbi korszakokat felelőtlen gondolkodásról szóló, színes vádiratokkal. Gazdasági értelemben az erdők különleges szerepét leginkább a hétköznapi élethez kötődő alapvető szükségletek adták. Az építkezésekhez nélkülözhetetlen anyagellátás problémája, a fűtési gondok megoldása, az állatállomány táplálásának feladata mind hozzájárultak ahhoz, hogy a kor embere és az erdők közt sajátos kötődés alakuljon ki. Nem csoda hát, ha birtoklásuk hosszú ideig a korabeli elitek kiváltsága maradt. Mindezzel párhuzamosan az erdőhasználat fontos kiegészítő eleme, a vadászat is szűk körben gyakorolható tevékenység volt. Érdekes viszont, hogy Anjou grófja 1321-ben megnyitotta a vadászati lehetőségeket az anders-iak számára a város körüli területeken. Alábbi cikkünkben ennek az engedménynek a tartalmát, valamint előzményeit és körülményeit igyekszünk körbejárni.

Érzékelve a források különleges értékét, meg kell jegyeznünk, hogy csak fokozatosan alakult ki az erdő tudatos kezelése és értékeinek kihasználása. Georges Duby a kora középkor kapcsán még jobbra szabad és nyitott erdőkről beszél. Ez a helyzet az uradalmi rendszer létrejöttével változik csak meg, ám még az ezredfordulót követően is bőségesen akad példánk a tékozló, fosztogató erdőhasználatra, igaz, ez esetben már inkább csak a birtokosok részéről. Az igazi váltást valójában a 12–13. század jelenti, amikor az erdő gazdasági értelemben látványosan felértékelődött.¹ A demográfiai növekedés folytán egyre erősebb táplálékszerzési kényszer lépett fel, ugyanakkor változatosabbá, húsban és tejtermékekben gazdagabbá vált a táplálkozás. Egyre nagyobb szükség volt tehát az állattartásra és annak származékaira, húsrá, bőrtermékekre. Az erdő, illetve erdős-ligetes részek élelmezési szerepe kulcsfontosságúvá vált. Másrészt a korabeli építkezések, leginkább városi közegben, óriási mennyiségű fát igényeltek. Duby a fakonstrukciójú védelmi építkezések megritkulásából viszonylagos keresleti visszaesést gyanít, amelyet azonban a városi házak építései ellensúlyoznak. Mellékes ugyan, de véleményünk szerint a fáról kőépítkezésekre való átállás sok esetben nem jelenthet komolyabb kereslet-visszaesést

¹ DUBY, G., *L'économie rurale et la vie des campagnes dans l'occident médiéval. (France, Angleterre, Empire, IXe-XVe siècles)*, Flammarion, Paris, 1977. t. I. 250-257.

a fa tekintetében, hisz ezzel párhuzamosan hirtelen megnövekedett építési felületekkel találkozunk, amelyekhez az állványszerkezetek és anyagmozgatás továbbra is óriási mértékű fát igényelt. Egyre nyilvánvalóbb gazdasági értékei megjelenésével az erdő pénzt vonzott, és sajátosan védett kultúrává alakult, következőképp egyre szervezettebb és ellenőrzöttebb rendszer jellegét öltötte.

A nyugat-franciaországi Anjou grófság értékes erdeinek egy jelentős része grófi kézben összpontosult. Mindezek közt is kiemelt jelentőséggel bírt a Loire-t követő ú.n. La Vallée erdeje. A gróf és a többi birtokos megkülönböztetése a II. századtól még lexikai értelemben is megfigyelhető. Anjouban a *foresta* szó alkalmazása csakis a grófi erdőkre vonatkoztatható, míg más birtokosok esetében a *sylva*, *boscus*, *nemus* elnevezést használják forrásaink.² Nagyon fontos ugyanakkor, hogy maga a *foresta* szó jogot, haszonvételi és leginkább vadászati jogot is jelent, mely kizárólagosan a gróftól illeti, nem pusztán saját kezelésű erdeiben is.³ Nem ritka tehát az az eset sem, hogy a gróf egyházi kézben lévő erdőkben is magának tartja fenn a vadászati jogot, mely, úgy tűnik, része a grófi *honornak*, és a kései Karoling-korban gyökerező különleges előjogok részét képezte. Ugyanakkor Olivier Guillot is figyelmeztet arra, hogy a vadászati jogok kizárólagossága a II. században már töredezettségre mutat, és több példánk van, ahol ez is magánföldesúri kézbe került.⁴

A II. századtól a 13. század elejéig húzódó időszak adatai sajnos ritkák és elszórtak, így a konkrét erdőhasználatra és felügyeletre vonatkozó ismereteink igen hiányosak. A feudális (hűbéri) és az egyháznak tett adományok folytán tovább zajló birtokaprózódás azonban jól láthatóan így sem tüntette el a grófi kézben lévő erdőket. Az angers-i védelmi rendszer (vár és városfal) teljes megújulása a 13. század első felében nem lett volna elképzelhető az uralkodói kézben lévő erdők igénybevétele nélkül. Az a tény, hogy az építkezések szinte teljes egészben királyi (a grófi tisztség ekkor épp betöltetlen) finanszírozásból, uralkodói szervezésnek köszönhetően zajlottak, magában hordozta azt a lehetőséget, hogy azok jelentős mértékben támaszkodjanak a még meglévő uralkodói birtokok nyersanyagforrásaira, ezáltal pedig képes volt lényegesen lerövidíteni az építkezések idejét. Itt azonban kénytelenek vagyunk megállni: több, az építkezés szervezését érintő nyitott kérdésünk marad a forráshiány miatt. Ugyanígy teljesen nyitott a számos egyházi épület megújulásának kérdése: honnan, mennyi fát, kikkel hozattak és mennyiért? Az erdőhasználatot illetően az első apanázskorszakban (1246–1328) is csak a 13. század utolsó harmadából vannak információink, és azok is leginkább a vadászatot és a töredékes használati jogot érintik.

² A *sylva* és *foresta* közti jelentéskülönbség gyökerei a frank korszakra nyúlnak vissza, ugyanakkor nem mindenütt figyelhető meg elkülönített használatuk. Így a 11–12. századi Vendôme grófság forrásai nem használják ezt a különbségtételt. BARTHÉLEMY, D., *La société dans le comté de Vendôme de l'an mil au XIVe siècle*, Fayard, Paris, 1993. 179.

³ GUILLOT, O., *Le comte d'Anjou et son entourage au XIe siècle*, Picard, Paris, 1972. t.I. 391–394.

⁴ *Ibid.*

Az erdők felügyeletét elsősorban a grófi *forestariusok*, *custosok* biztosították, akik a grófi *bailli* felügyelete alatt álltak.⁵ Később Valois Károly időszakában (1290–1325) megjelenik az erdészmeister⁶ (*maître des eaux et des forêts*) funkció is, mely alatt a beosztott örök (*sergent, custos*) felügyelték a rájuk bízott területeket. Új fejleménynek tekinthető, hogy a 13. század végére az egyházi források ritkulását ellensúlyozni kezdte a közigazgatási iratok még egyenlőtlen, de nyilvánvaló gyarapodása: a gróf erdeiről szóló információk egyre inkább a *baillikkal* való levelezésből, illetve azok elszámolásából származtak. Nem meglepő, hogy elsősorban a helyi nemesek, tisztviselők és egyházi intézmények élveztek erdőhasználati (töredék-)jogokat grófi birtokokon. Ezek a töredékjogok jól mutatják az erdő adminisztrációjának ekkorra már részletekben is kifinomult jellegét.

Ardouin d’Avoir anjoui nemes arra panaszkodott a grófnál, hogy *forestarius*a nem engedi hozzá a grófi erdőkből számára engedélyezett makkoltatási, illetve fagyűjtési (ún. holt fa) és favágási (ún. élőfa) jogához. A francia királlyal (IX. Lajos) keresztet hadjáraton lévő Anjou I. Károly 1270 szeptemberében Karthago alatt az anjoui *baillin* és az angers-i Szent Márton grófi társaskáptalan dékánján keresztül vizsgálatot rendelt el az ügyben.⁷ Raginald, Mathieu de Plessis testvére – szintén anjoui nemes – 1277-ben a grófnál sérelmezett számos, korábban elvett erdőhasználati jogot a fouilloux-i (*Lefollius*) erdőben, házak, malmok, zsilipek, prések és szőlőkárók építésére, készítésére, valamint ház és kemence fűtésére. Véleménye szerint esetében engedélyezett volt a fatörzsek akár talajtól való elvágása, akár ágak levágása is.⁸ Az előbbi a fűtésre, az utóbbi (élőfa) építkezésekhez szükséges erdőhasználati jog volt. Más példánk is akad, amely igazolja, hogy a fagyűjtés és favágás aprólékosan felügyelt jog volt: 1295-ben a Valois Károlynál panaszkodó saumuri Saint-Florent apátság azt próbálja igazolni, hogy holtfára való joguk II. Plantagenet Henrik óta adott volt, ám a gróf *baillija* csak a száraz holtfát érti ez alatt (*qui est mort seic*). Károly, megelégedve az értelmezési vitát, mindenféle holtfa szedését engedélyezte a szerzeteseknek.⁹ Hozzá kell tennünk, egyházi és karitatív intézmények gyakori hasznélvezői voltak olyan grófi vagy más világi adományoknak, melyek az erdőhasználat egyes részeit érintették. Ezek leginkább a létfenntartáshoz szükséges jogok voltak, elsősorban a makkoltatást, illetve a fűtéshez használt fa gyűjtését engedélyezték.¹⁰

⁵ De BOÜARD, A. (ed.), *Actes et lettres de Charles Ier roi de Sicile concernant la France (1257-1284)*, De Boccard, Paris, 1926. n° 286, 288, 776.

⁶ MARCHEGUAY, P., *Archives d’Anjou. Recueil des documents inédits sur cette province*, Angers, 1853. t.2. 208. n° 92.

⁷ De BOÜARD, i.m. n° 286.

⁸ „*incidendi cujuslibet generis arbores usque ad pedem ... incidendi branchias solummodo arborum predicti nemo-ris*” De BOÜARD, i.m. n° 1022.

⁹ „*toute maniere de boys qui est appelé boys-mort par la coustume du pays*” Archives Nationales. J 178 f.60.A.

¹⁰ Ez a gyakorlat természetesen másutt is megfigyelhető Franciaországban, ld.: ALADJIDI, P., *Le roi père des pauvres*. (France XIIIe-XVe siècle), PUR, Rennes, 2008. 207-209.

A töredékes jogok kiegészítésére tett kísérletek másutt is okozhattak konfliktust. Úgy tűnik, előfordult, hogy a louroux-i ciszterci apátság (*monasterium de Oratorio*) visszaelt a gróftól kapott kiváltságokkal, amit a gróf természetesen már nem hagyott szó nélkül. A ciszterciek erdőhasználati jogot kaptak ugyanis, de csak két, szerzeteseik ellátásához szükséges malomra, ám ők további kettőt építettek az erdőből származó fákból, és ez utóbbi két malmot már saját hasznukra üzemeltették. A gróf ez esetben már figyelmeztetni kényszerült az apátságot.¹¹

Erdőhasználati jogokhoz grófi tisztviselők is hozzájutottak, *honorjuk* részeként. A saumuri várkapitány, tisztsége ellátásához kapott különböző jövedelmek mellett, a gróf erdeiben holt-fát szedhetett.¹² Hasonlóképp 1270-es beiktatásakor a Ponts de Cé-i várkapitány – ez esetben a vár tartozékaként – a környező erdők fáját, illetve vadászati jogokat kapott a gróftól.¹³

Ez utóbbi oklevélben található *garenne* kifejezés kapcsán érdemes megállnunk. A *garenne*, ahogy az a címben említett 1321-es dokumentumban is szerepel, egyszerre jelent vadászati jogot és körzetet. Dominique Barthélemy a fogalmat a nyugat-franciaországi Vendôme kapcsán a magas bíraskodás (*Alta Justicia*) jogosultságához köti, annak sajátos részeként, egyfajta kiegészítő elemként kezeli. Tehát nem pusztán területet, hanem egy specifikus jogot jelent, vadászatra alkalmas, elsősorban erdős területen. Hozzá kell tennünk, létezik *garenne de pêche* is, vagy sokszor maga a *garenne* már magába foglalja a halászati jogot is, mely szintúgy értékes előjognak számít. A *garenne*-jogok tovább juthatnak ugyan a vavassorok szintjéig, ám ez nem követhető mindenütt, így Vendôme-ban sem. A 14. század közepéig csak a gróf, illetve néhány báró *garenne*-joga állapítható meg. Egyes területek, így erdők átadásakor ez a legfelsőbb birtokszinten marad. Barthélemy olvasata szerint tehát a *garenne* egy szuverén jogból ered, emellett pedig a vár és a vadászat egykori összekapcsolódásának kései emléke.¹⁴

Az erdőhasznosítás kérdésére visszatérve, az udvari-aulikus funkciókat betöltők esetében is találunk anjoui erdőkből származó jövedelmet. A nápolyi király pohárnoka *nemus bouteillier* néven elkülönített jövedelemforrással rendelkezett Anjouból.¹⁵ Természetesen ezek nem rendkívüli példák, ha lennének ide vonatkozó forrásaink, vélhetően korábban is találkozoznánk egy sor hasonló információval. Feltűnő viszont a távol, jobbra Itáliában tartózkodó uralkodó (Anjou I. Károly) részleteiben is kidolgozott és felügyelt birtokpolitikája. Egy, az 1280-as évek második felében készült féléves jövedelem-összeírás szerint mintegy 30 tételből áll a gróf (Anjou II. Károly) erdőkhöz köthető jövedelme Anjouban.¹⁶ Mindez javarészt

¹¹ „*quod jura regis servantur illesa*”, De BOÛARD, i.m. n° 1070.

¹² „*usum lignorum siccorum in nemore mortuo*”, De BOÛARD, n° 202.

¹³ „*custodiam castris...de Pontesey prope Andegavis ac garennarum, nemorum, molendinorum et aliorum jurium ipsius castris*”, De BOÛARD, i.m. n° 219.

¹⁴ BARTHÉLEMY, i.m. 881-883.

¹⁵ Bibliothèque Municipale d'Angers (BMA) ms. 977 f.4.

¹⁶ BMA ms. 977 f.4.

néhány solidustól pár fontig terjedő részösszegeket jelent, amelyek egészében sem tesznek ki igazán jelentős összeget. Annak ellenére, hogy a gyakori *de nemore* tételek elég széles tartományban értelmezhető bevételeket jelentenek (a faeladástól a különböző haszonvételekig), a jegyzékből kiolvasható néhány konkrétabb jelenség is. Így a jövedelemtételek között több helyütt szerepel a census, azaz átruházott erdőhasználati, illetve haszonvételi jogból származó jövedelem. Erre találunk mást is példát, így kapott *Droardus de Villanova* 20 arpentum földet 1277-ben Anjou I. Károlytól a vallée-i erdőben (*in foresta Valleje*) összesen évi fél font censusért.¹⁷ Ez utóbbi eset arra enged következtetni, hogy az erdő, mint fogalom, zárt igazgatási egységet képez, ám abban szántók-legelők is elképzelhetők.

Az erdő zártabb értelmezése nem pusztán fogalmi szempontból létezett. Vannak adataink, amelyek fizikai értelemben is zárt parkokra utalnak. Vilmos meluni gróf Anjou Károly 1276 áprilisában Rómában kiadott oklevele alapján kapott vadászati engedélyt Anjou erdeiben (*in nemoribus seu defensis*).¹⁸ A „*défense*” terminus mást is előkerül, bár Anjoutól távolabb (Noyon): egy uradalomhoz (*berbergamentum*) kapcsolódóan VI. Fülöp legelőket, vadászati jogot (*garenne*) és nyúl vadász parkot (*deffanses de connins*) ad el 1329-ben.¹⁹ Bouchard de l’Isle, az anjoui Thouarcé ura 1315 körül a birtokán élőknek átadta a vadászati jogokat a zárt vadászkerületekben (*deffenses*) is.²⁰

Ami konkrétan a vadászatot illeti, itt még semmilyen világosan számszerűsíthető információt nem találunk a grófi jövedelmek között. Sőt, továbbra is gyakoriak voltak az eseti engedélyek, melyek a 13. század utolsó harmadából még általában hűbéri típusú koncesszióként értékelhetők, és valójában erősen korlátozott tartalmúak maradtak. Anjou I. Károly (1246-1285) levelezéséből kiderül, hogy a környezetében lévő, vélhetően Anjou-béli lovagok elsősorban limitált vadászati kiváltságokat kaptak. Így a már említett meluni gróf vadászati engedélye Anjouban tizenkét vaddisznó és tizenkét szarvas kilövésére szólt. Hús vaddisznó, illetve vadkan (*porcos seu apros*) kilövésére szólt Jean de Nodalio engedélye, melyet Anjou Károly 1269-ben Lucerában kiállított oklevele tanúsít.²¹ Akadt, akinek kevesebb jutott: F. de Verneuill összesen hat vaddisznó kilövésére kapott engedélyt az anjou-i erdőkben.²²

A megosztott vadászat gyakorlata és a korlátozott vadászati engedélyek természetesen nem csak a gróf adminisztrációjára jellemzők. Az angers-i Saint-Laud káptalan értékes adományt kapott 1312-ben Hardouin de Fougérétől, amikor az átadta az egyháznak a fouilloux-i erdőhasználat és az ottani vadászat jogát. Az erdő közel

¹⁷ De BOÜARD, i.m. n° 1072.

¹⁸ De BOÜARD, i.m. n° 953.

¹⁹ A.N. J 178 n. 100.; MARCHEGUAY, P., *Archives d’Anjou. Recueil des documents inédits sur cette province*, Angers, 1853. t.2.

²⁰ MARCHEGUAY, i.m. t.2. 279-280.

²¹ De BOÜARD, i.m. n° 143.

²² De BOÜARD, i.m. n° 387.

helyezkedett el a kanonokok rousebouc-i házához (a Loire és a Maine egybefolyásánál) és zsilipéhez, amelyek fenntartásához, valamint az épületek fűtéséhez nagy mennyiségű fára volt szükségük. Az erdőben a vadászat nyúlra, rókára, borzra, nyusztra, görényre, vadmacskára, mókusra és minden „kerektalpúra” engedélyezett volt. A madarak esetében viszont a kócsag és a vadászmadarak elejtése tiltott maradt a káptalan számára.²³ Hasonlóképp az adományozó magának tartotta fenn a patás nagyállatok vadászatát (*la garenne des grosses bestes*) és az erdőhöz tartozó bíraskodást. Ugyanakkor a kanonokok saját erdőjárót (*forestarius*) is alkalmazhattak, aki ijjjal, fegyverrel közlekedhetett az átadott birtokrészekben.

Természetesen a vadászati jogok tekintetében számos konfliktusra is fény derül. Aymerie d’Avoir anjoui lovag (*miles*) panasza szerint a gróf *baillija* megakadályozta őt abban, hogy a Loire és a Loir (a nagy Loire mellékfolyója) közti területeken elhelyezkedő feudumán és erdeiben élhessen vadászati jogaival.²⁴ Némely esetben ismerjük egy-egy korábbi konfliktus részletekbe menő rendezését is: Anjou I. Károly 1284-ben megerősítette Gérard Chabot lovag vadászati engedélyét saját birtokán, a brioni erdőben, mindenféle vadra, lehetővé téve az „átszökő” vadászatot is; ez utóbbi esetben viszont kikötötte, hogy azt csak kutyákkal, agarakkal teheti, kötelelet, hálót vagy más csapdát képező sövényt nem használhat, hacsak nem nyúlra kíván vadászni.²⁵ Az átszökő vadak, illetve hajtók problémája másutt gyakran okozott konfliktust. Nem véletlen, hogy ahol lehetett, már a vadászati jogok átadásakor igyekeztek ezeket a nézeteltéréseket kiküszöbölni.²⁶

Pontosan nem datálható, de a 13. század végéről, 14. század elejéről származik az a 29 pontos panaszjegyzék, melyet az angers-i püspök állított össze a grófi tisztviselők jogsértéseiről.²⁷ A dokumentum leginkább a grófi tisztviselők hatalmasko-

²³ *Et porront... chasier e prendre toutes maniers de bestes, c'est assavoir lievres, connins, gupix, texons, martres, putois, chax sauvages, escuroes e toutes autres bestes á pieé ront ... exceptié les oyseaus de proye gentis e herons.* MARCHEGUAY, i.m. 275-278.

²⁴ De BOÛARD, i.m. n° 288.

²⁵ „Il pavoit prendre toutes bestes en toutes les manieres que il puet en sa forest de Brion et es buisson de la chastellerie de Brion ... il est ordené que li dit Gerart et si boir et cil qui auront cause de eus auront leur parcour des bestes que il (*sic!*) leveront du bois de Brion et des buissons de la chastellerie de Brion par nostre terre et par noz forez, jusques a ce que elles soient prises o chiens et o levriers, sans ce que il ne puissent tendre cordes ne rex ne avoir haye ... ne autre engin ou quel beste puist prendre, se ce n'est pour prendre connil ou lievre.” MARCHEGUAY, i.m. 273-274.

²⁶ Ezek az esetek sokszor eldönthetetlen problémákat okoztak, így a megoldásuk is rugalmasságot és jóhiszemű eljárást igényelt. Ezt tükrözi a már említett Hardouin de Fougéré is, aki a javadalmazott Saint-Laud káptalannal megállapodott, hogy ha saját vadászai és vadászállatai akaratlanul áttévednek, majd zsákmánnyal térnek vissza, az nem tartozik a szankcionálandó esetek közé. Hasonló esetben a kanonokoknak is kötelességük állataikat mihamarabb visszahívni. MARCHEGUAY, i.m. 275-278. Valois Fülöp (a későbbi VI. Fülöp francia király) 1319-ben egy Maine grófság-béli birtok átadása kapcsán hasonlóan igyekezett valamilyen megfogható, ám rugalmas szabályzatot alkotni, amikor a birtokhatártól nagyjából egy nyíllövésnyire (*soulement une archée ou environ, poy plus poy mains*) tolerálta a vadászállatok átszökését. BEAUTEMPS-BEAUPRÉ, C.-J., *Contumes et institutions de l'Anjou et du Maine antérieures au XVIe siècle*, Paris, 1897, 52.

²⁷ BMA ms. 707. f.12-14.

dásait gyűjti össze, a panaszok közel harmada érinti az erdőket felügyelő grófi alkalmazottakat. Ezek az esetek leginkább a püspök birtokain élők jogait sértették, mozgásukat, szabadságukat korlátozták. Előfordul viszont néhány olyan eset is, amikor a püspök saját birtokán való vadászati jogát vitatta el a gróf *forestarius*sa, vagy épp a gróf emberei vadásztak kutyákkal és kürtökkel az évszázadok óta a püspök birtokát képző erdőkben.²⁸

A fentiek alapján a 14. század elejére talán kirajzolódik egy jól adminisztrált erdőhasználat, amely ugyan nem volt mentes konfliktusoktól, ám az erdőkhöz a helyi eliteken kívül másoknak, így városi közösségeknek alig-alig létezett *közvetlen* hozzáférésük. Érdekes hát az a bevezetőben említett oklevél, mely 1321-től megnyitotta a vadászat zárt világát az angers-iak számára. Feltétlenül érdemes azonban ennek kapcsán tisztáznunk néhány kérdést. Bár bizonyos értelemben természetesen kiváltságról van szó, a város mindezért terhet vállalt. Kérdés, pontosan kik? Az oklevélből kiderül, hogy nem a városlakók összességére kirótt adóról van szó, hanem az érintett területen a telkek tulajdonosai vállalták hét éven keresztül adó fizetését a grófnak: szőlők *arpentuma*²⁹ után hat éven át, évi 32 dénárt; szántók és legelők (kivéve a folyóparti időszakosan elöntött legelőket) után évi 24 dénárt. A hetedik, utolsó évben már csupán ezeknek az összegeknek a felét voltak kötelesek fizetni. Azok a műveletlen területek, melyek a szerződés időpontjában még nem, ám később művelés alá kerültek, csupán a hetedik év (1328) végéig adóztak. A teher nem tűnik elhanyagolhatónak. Bár összesített adatunk nincsen, telkekre bontva az összeg az éves bérleti díjak közelében mozgott, azaz legalább hat éven át megduplázta azt.

A megoldás egyébként nem példa nélküli. Néhány évvel korábban a már említett Bouchard de l'Isle hasonló lépésre szánta el magát, és viszonzásul ő is kárpótlast kért és kapott, szintúgy telkekre felbontva, igaz, itt egyszeri fizetéssel. 25–38 dénárra számíthatott telekrészenként.³⁰ Ez az összeg szőlő esetén negyed *arpentum*onként, szántó esetén viszont *septerek* szerint (kb. 1,2 *arpentum*) értendő. Azaz összességében lényegesen kevesebbet fizettek – leginkább a szántók tulajdonosai –, mint az angers-i esetben.

Az angers-i eset első látásra azt mutatja, hogy fizetést a széles körben érintett birtokosok vállaltak; püspök, székeskáptalan, apátságok, Anjou nemesei és polgárai önkéntes bevallás alapján, ám ha ezt elmulasztanák, a gróf kényszerítő eszközökkel élhetett és az összeg duplájára tarthatott igényt. A fizetendő összeget magát a püs-

²⁸ „*Servientes praedicti domini comitis in nemoribus dicti episcopi...apud Sanctum Alemandum qui sunt de regalibus venati sunt*” BMA ms. 707. f.12. art. 8. *Johannes le Segrayer et Galterus dictus Chavallier venati fuerunt in nemoribus dicti episcopi de villa episcopi* (Villèveque, püspöki rezidencia és falu Angers közelében) *et in quibus nullus alius venari debet et feras in easdem nemoribus existentes cum canibus et clamore de eisdem nemoribus extraxerunt forestario dicti episcopi contradicente et prohibente*. Ibid. art. 13.

²⁹ Korszakunkban Anjouban két fajta *arpentum* volt érvényben. Az erdei: 0,5104 ha, és a szőlőkre, illetve szántókra alkalmazott *arpentum*: 0,6593 ha. Eseteink ez utóbbiról szólnak. LE MENÉ, M., *Les Campagnes angevines á la fin du Moyen Age (vers 1350-vers 1530)*. Nantes, 1982 t. I. 49.

³⁰ MARCHEGUAY, i.m. t.2. 279-280.

pök és a káptalan által választott helyiek rótták ki és gyűjtötték össze. Mindez arra utal, hogy a teher azonnal tovább lett hárítva a birtokon élő, azt jövedelmeztető különféle bérlők, haszonélvező birtokosok felé, azaz a konkrét paraszti és városi befektetők felé. Az ellenőrzésben a gróf embereinek segítségére lehettek a szőlőkre vonatkozó tizedet és más járulékokat felsoroló jegyzékek. A szántók, legelők, erdők esetében viszont, úgy tűnik, ilyenekkel nem számolt a gróf, ezért vitatott esetekben földmérőket (*arpenteurs*) küldött ki az érintett területekre, ám azok bérét (napi 3 solidust!) már a tulajdonos volt köteles fizetni. Tehát az ügy melleleg lehetővé tette a városi körzet (*quinta*) birtoknyilvántartásának frissítését is.

A másik kérdés a kiváltság területi dimenziójára vonatkozik. Mit is jelent valójában a város *quintája*? Maga a fogalom nem itt jelenik meg először. Egy 1229-es oklevélből kiderül, hogy adóközrzként is értelmezhető, amely jelentős mértékben püspöki és székeskáptalani birtokokból áll. Az itt élők a fent említett 1321-es oklevélhez hasonlóan szőlők, szántók és legelők *arpentumai* szerint adóztak a birtokosnak, amely adót a *quintán* belüli forgalmi adóval bővítve a király megkapta a püspöktől és a káptalantól.³¹ Ugyanakkor forrásainkban az is érzékelhető, hogy a *quintának* konkrét közigazgatási jelentése is van. 1314-ből való információink szerint a gróf járőrt tartott fenn a *quintában*.³² A fogalom, melynek neve 5 mérföldes körzetet sugall, korántsem ilyen egyértelműen számszerű. 1321-es dokumentumunk a *quinta* körzetét csakis a város észak-nyugattól északon át keleti irányig tartóan folyóhatárokhoz rendeli, egy szót sem említve a déli zónákról a Loire irányába. Számunkra úgy tűnik, nem is kell keresgelnünk ebben az irányban, a *quinta* valójában csupán a Maine-nek és mellékfolyóinak vidékét, egy mértanilag erősen csonka körzetet jelölt.

Sajnos a *quintán* belüli területek módszeres feltérképezése még nem lehetséges. Forrásainkból annyi viszont jól érzékelhető, hogy javarészt felparcellázott területről van szó, melyeket leginkább a városlakók műveltek/műveltettek, ezen felül viszonylag kevés erdős-ligetes résszel számolhatunk. A várost és a *quintát* övező zónák viszont más képet nyújtanak.

Ami a várostól délre és keletre eső területeket illeti, itt, a Loire szomszédságában, továbbra is jelentős a grófi kézben lévő erdők aránya. Hozzá kell tennünk, a középkor folyamán szinte végig nagy terület maradt erdős Anjouban. Ennek okát egyes kutatók abban látják, hogy azok legfőképp grófi (majd hercegi), illetve bárói kézben maradtak, birtokosaik pedig már csak életmódjukból fakadóan is ügyeltek az erdők megmaradására, sokkal inkább, mint az egyházi birtokosok, akiknek érdeke volt a művelés alá vétel.³³ Ki kell emelnünk ugyanakkor, hogy az erdőirtás a

³¹ „... *episcopus, decanus et capitulum ... concesserunt nobis assisam super homines suos in feodo suo infra quintam andegavensem videlicet quod de quolibet arpento vinearum et pratorum solvent quolibet anno praedicti homines 12 denarios et de quolibet arpento terrae arabilis solvent 6 denarios et de omnibus rebus quas dicti homines infra quintam andegavensem vendent, ipsi homines 4 denarios de qualibet libra solvent ...*” BMA ms. 683 f.240.

³² „*Geoffroy Le Boutheillier serjant de la quinte d'Angiers*”, A.N. J 179 n. 102. BEAUTEmps-BEAUPRÉ, i.m. 44.

³³ LE MENÉ i.m. t. I. 101.

grófi területeken sem volt ismeretlen, sőt korszakunkra (14. század első fele), úgy tűnik, fel is gyorsult. Mindez részben összefüggésben áll a Loire menti gátút (*turcie*) továbbépítésével, mely a kezdeti lendületet követően, II. Henrik uralkodása után, még a 12. században megakadt. A 13. század végétől újrainduló építés megközelíthetővé tette a Loire-völgy alacsonyabban fekvő, időszakosan elöntött részeit. A jó minőségű föld, illetve a letelepedést ösztönző privilégiumok vonzerőt jelentettek a jobbára helyi telepesekből álló kolóniák számára. A munka Valois Fülöp (1325–1350) idején vett igazán komoly lendületet, és ez természetesen együtt járt a folyóközeli erdős részek fokozatos felszámolásával. Az irtványok helyén azonban elsősorban nem szántóföldeket, hanem legelőket kell keresnünk. Ennek következtében Michel Le Mené az állattartást, illetve a kis fálvak, valamint az angers-i polgárok (így a városi hentesek) legeltetési kiváltságait okolja leginkább a Loire-völgy erdeinek megritkulásáért Anjouban.³⁴ Le Mené hangsúlyozza ugyanakkor, hogy elhúzódó folyamatról van szó, mely a 15. század közepéig tartott, és a 14. század közepén érkező pestist követően csak lassú tempóban zajló terjeszkedést jelentett.

További kérdés a *garenne* jogának konkrét alkalmazhatósága. Ahogy azt már említettük, a fogalom kapcsán általában vadászati jogról beszélünk. Ezt most sem vitatjuk, itt azonban – igaz, csak árnyalatnyi különbség – sok esetben valószínűbbnek tűnik egyfajta vadkilövési jogról beszélni. Nehezen elképzelhető ugyanis, hogy egy városi polgár csak úgy kedvére vadászatra indulhatott volna az olykor szigorú telek- és birtokhatárokkal tagolt és gyakorta művelt területekkel szabdaltságot. Szabad vadászat valószínűleg csupán az erdős részekben volt megvalósítható. Ezek léte a *quintán* belül tagadhatatlan, hisz ha teljesen megszűntek volna, akkor mi szükség lett volna a fentebb is említett grófi erdészmeisterre. Az erdők kiterjedésének mértéke viszont kérdéses marad, ismerve a városiakok megtakarításaihoz létesített bérleti szerződések egész sorát a 13. századtól.

A vadászható állatok közül csak a sólymok, így a vadászsólyom elejtése maradt tiltott a városiakok számára. Vadászati joguk pedig kizárólagos volt, a városon vagy a *quintán* kívüli személy nem élhetett vele, kivéve, ha arra az angers-iaktól engedélyt kapott. A gróf a területről visszavonta erdőjáróját, ezzel a konkrét felügyeleti jogot is átadta a városnak.

Végül vessünk egy pillantást a talán legfontosabb mozzanatra, a kiváltság átadásának okára. Az oklevél leginkább a városiakok többszöri és régóta tartó panaszait említi, a különböző vadak elszaporodása és pusztításai miatt. Ennek következményeként tudja be a dokumentum a környék elszegényedését és elnéptelenedését is. Mindez igazolni látszik a korábban említetteket, azaz, hogy a *quintán* belül jelentős volt a városiakok bérleteinek (általában örökhaszonbérleti szerződések), haszonélvezeti birtokainak a száma, a probléma őket érintette közvetlenül. A birtokos urak, amennyiben nem saját művelés alatt tartották a területet, hanem cenzusért kiadták, csak azt követően szembesültek a problémával, amikor már a járulékfii-

³⁴ LE MENÉ, i.m. 104-106.

zetők nagyobb számban kényszerültek elhagyni a kérdéses területet. A rendezés tehát a püspök és káptalan (véltetően a terület nagy részének birtokosai), valamint a gróf közt kötött, ők voltak hát a fizetés kezesei is, ám a tényleges terhet nem ők viselték. Felvethető kérdés természetesen, hogy mire voltak akkor eddig a grófi vadőrök, erdészek, ha a területen ilyen mértékben elszaporodott az ellenőrizetlen vadak száma. Egyrészt azok valószínűleg a tágabb, erdős körzetből érkeztek, élelemért járhattak be a kérdéses területre. A *quinta*, úgy látszik, a 13. század elejétől jelentkező ingatlanpiaci nyitás következtében³⁵ egyre nagyobb mértékben vált a városlakók befektetéseinek célpontjává, szaporodó parcellái pedig egyre jobban akadályozták a grófi személyzet ellenőrzését. Nem egy homogén erdőben kellett ugyanis a grófi *forestarius*nak működnie, hanem egy egyre bonyolultabb birtokjogi és agrárművelésű körzetben. Érthető, hogy ebben az esetben a gróf a vadászati jogok átadásával kevesebbet veszített, mint amekkora kár érte a környéket a vadon élő állatok elszaporodása miatt.

Nagy a kísértés ezek után, hogy a jelenséget egyfajta korai pusztásodás következményének tudjuk be. A francia szakirodalomban általánosan elfogadott továbbá a késő középkori állapotok kapcsán az „elszaporodó vadak koráról” (*temps des bêtes sauvages*) beszélni. A falupusztásodás, a műveletlen területeken, illetve határvidékeken megjelenő és elszaporodó különböző vadak (farkasok, vaddisznók, szarvasok, nyulak etc.) állandó problémát jelentettek az agráriumban élők számára, és egyre kiélezettebb konfliktusokat okoztak köztük és a vadászati jogokat feladni nem óhajtó birtokos nemesség között.³⁶ Mindez azonban legtöbb helyütt a 14. század második felétől jelentkező és a 15. században felerősödő probléma. A vadászati jogok átadása természetesen feltűnő. Bár sok szempontból nem hasonlítható össze, de ugyanebben az évben (1321) a Párizs környéki Laon polgárai a helyi püspöktől szintén vadászati jogot kaptak a környező erdőkben.³⁷ Azt is láthattuk, hogy bár hasonló nyugat-franciaországi példákban nem bővelkedünk, Anjouban épp akad eset hasonló engedményre, igaz, itt nem említ az oklevél semmilyen megelőző panaszt, indokot.³⁸

Nem vetve el teljesen a korai pusztásodás lehetőségét, most egy másik olvasatot kínálunk. A vadak elszaporodása kapcsán természetesen nem hihetjük, hogy egyedi, soha addig elő nem forduló problémával van dolgunk. Amennyiben ez korábban is megtörtént, úgy a gróf által kézben tartott, jobbára homogén erdőségeket és

³⁵ CHÉDEVILLE, A., Le rôle de la monnaie et l'apparition du crédit dans les pays de l'Ouest de la France, XIe-XIIe siècles. In: *Cahiers de la Civilisation Médiévale* 17 (1974) 305-325; DILLAY, M., *La propriété foncière en Anjou du XIe siècle à la fin du XIIIe siècle*, Paris, 1923.; LEGUAY, J. P., La propriété et le marché de l'immobilier à la fin du Moyen Age dans le royaume de France et dans les grands fiefs périphériques. In: JEAN-CLAUDE MAIRE VIQUEUR (dir.), *D'une ville à l'autre: structures matérielles et organisation de l'espace dans les villes européennes (XIIIe-XVIe siècles)*. École Française de Rome, t. 122, 2000, 135-199.

³⁶ CONTAMINE, PH. – BOMPAIRE, M. – LEBECQ, S. – SARRAZIN, J.-L., *L'économie médiévale*, Armand Colin, Paris, 1997. 340.

³⁷ SAINT-DENIS, A., *Apogée d'une cité. Laon et le Laonnais aux XIIe et XIIIe siècles*, PUN, Nancy, 1994, 490.

³⁸ MARCHEGUAY, i.m. t.2. 279-280.

azok határvidékeit érinthette. Esetünkben viszont a károsultak száma lényegesen megnőtt, hisz a városi terjeszkedés és a városlakók befektetéseinek elszaporodása nagy felületen jelentkező birtokjogi és birtokhasznosítási átfedéseket produkált a város környékét jelentő agráriumban. Mindezen felül, még ha kicsit megkésve is, de a korszak fiskális változásai, és nem utolsósorban a gróf ambiciózus nagypolitikai szerepe más területeken is megfontolás tárgyává tette a földesúri és közhatalmi jogosítványok pénzzé tételét. Ebből a szempontból ide illeszthető Valois Károly lemondása a *taille* fizetéséből származó rendszeres jövedelemről Chartres és Angers esetében. Mindkettő egyszeri összeggel történő megváltás volt, amelyre a 13. század végén nyílt lehetőségük az említett városoknak.³⁹ Más indíttatásból, de a gróf lemondott 1319-ben pénzverési jogáról is, amit a király (V. Fülöp) szokatlanul nagyvonalúan kompenzált.⁴⁰ Esetünkben pedig a *garenne* előjoga a fentebb említett okokból értéktelennek bizonyult a gróf szempontjából, átadásával viszont hét éven keresztül újabb jövedelemhez jutott.

Az oklevél, melyet egyúttal a gróf fia, Valois Fülöp is megerősített, a kiállítását követő néhány nap múltán a Poitiers-ban tartózkodó király (V. Fülöp) elé került. Megerősítését követően szinte azonnal, 1321. június 24-ével hatályba is lépett.

Az alábbiakban a királyi *vidimus*⁴¹ szövegét tesszük közzé.

Philippus, Dei gratia Francorum et Navarre rex, notum facimus universis, tam presentibus quam futuris, nos litteras carissimorum et fidelium Karoli Vellesy, patruí et Philippi primogeniti sui Cenomannensis consanguinei nostrorum, comitum, sigillorum sigillatas vidisse formam que sequitur continentes.

Challes filz de roy de France, conte de Vallois, d'Alenzon, de Chartres et d'Anjou, a touz ceuls qui ces lettres verront, salut en notre seigneur. Sachent tuit quetant par plusieurs et continuees complaints des habitanz de notre ville d'Angiers et d'environ comme par la vroye relation de noz genz qui pour nous ont este et qui sunt es dites parties est finalement venu a notre cognoissance que par la garenne que nous et noz devanciers, contes d'Anjou avons eu cza (*sic!*) arrieres de si lonc temps qu'il n'est memoire du contraire jusques a cest temps present, des bestes sauvaiges grosses et menues lesquelles sont tant multipliees et creves

³⁹ Angers 1295-ben, Chartres 1297-ben váltotta meg a *taille*-t. BNF Cloecton Touraine-Anjou t. VII n° 3405, CHÉDEVILLE, A., *Chartres et ses campagnes (XIe-XIIIe siècles)*, Garnier, Paris, 1991. 503.

⁴⁰ Valois Károly unokaöccsétől 100 000 fontot kapott ellentételezésül. BNF Collection Touraine-Anjou t. VIII. n° 3491.

⁴¹ Archives Départementales de Maine et Loire Hs A 7. f. 33. Paul Marcheguy publikált egy későbbi, 14. század végi másolatról készült újkori átiratot, mely azonban több ponton eltér az eredetitől: MARCHEGUY, i.m. t.2. 281-286. A magunk részéről az átirásnál, így betűhasználatnál, központozásnál, mondat- és szóelválasztásoknál, a GUYOTJEANNIN, O. (szerk.), *Conseils pour l'édition des textes médiévaux t.I-II.*, École nationale des Chartes, Paris, 2001 által közzétett szabályokat igyekeztünk követni. Eredeti alakban hagytuk azonban a múlt idejű melléknévi igenevek és az -é végződésű nőnemű főnevek írását.

que le pais est si en domaigie et cheu en si grant destraiçe et pouvrete que plus n'y ha fors de guerpier les lieux et les terres que chascun ha en la dite garenne et environ, du quel terrouer pour ce sunt ia departiz et yssus genz sanz nombre pour la occasion de la dite garenne. Avons ou plaine deliberation et conseil de prodes hommes regarde, en ce fait a pourvoier aus habitanz es diz lieux de loial remede et convenaible pour le salut de nous et de noz successeurs, pour la quelle chose avons volu acorde et oncores voulons et accordons pour noz heirz et pour noz successeurs, que la dite garenne jamais en nul temps ne puisse estre ne soi estendre par la quinte d'Angiers et comme elle se comporte en lonc et en le ne en nul lieu de la dite quinte, tant de l'un couste de Mayenne comme de l'autre. Nous tant pour les causes dessus dittes que pour notre grace et volente, par pitie et par aumosne, revoquons, quitons, anullons et abattons du tout en tout la dite garenne a touz jours mais quant a nous et a noz heirz, franchissons et quitons de toute garenne tant les habitanz et les possesseurs comme les lieux meismes devant diz.

Et pourront les diz habitanz et possesseurs qui ores sont et pour le temps seront, par euls et par les leur et par qui il leur plaira dedenz la ditte quinte, prendre, on chemin ou dehors en bois ou hours bois, toutes bestes sauvages et oiseaux, granz et menuz en telle maniere comme il leur plaira par touz lieux o nous le peussons faire, exeptez oiseaux de praie c'est a savoir gersant et faucon. Et voulons et otroions que jamais nul forestier ou garennier, pour nous ou pour noz hoirs, ne use de celui office dedanz la dite quinte. Et oncores voulons et accordons que par tant n'ait pas chascun estrange droit chacier dedanz la dite quinte contre la volonte des diz habitanz ou possesseurs en ycelle. Ains si aucuns estranges se y embatoient contre leur volente, il les pourroient repeller des lieux dessus diz en maniere deue et serions tenez, nous et noz hoirs, oster la force de ceuls qui fort y seroient, quant requis en serions nous ou les noz. Et n'est pas notre entencion que autres perdent pour ce leur garennes de lievres et de connilz se il les ont dedenz la ditte quinte anciennement. C'est assavoir des le ruisseau de Brionneau si comme il va de Saint Nycolas monstant a la Maignenne, et revenant d'illec a la Membrolle, et venant a Monstreul Berfroy, et venant d'illec au port d'Espinaz en traversant vers Corze, et retournant et encloant la quinte dou Plesseiz, et en touz les autres lieux de la dite quinte d'Angiers par touz les lieux de noz garennes designez et lieux dessus diz.

Et pour ce que les garennes dessus dites estoient et pouient estre de grant profit et de grant vallour a nous et a noz heirs contes d'Anjou lesquelles nous ostons et anullons si comme dessus est dit honoraibles peres en Dieu, l'evesque d'Angiers, le doyen et le chapitre de celui lieu, li abbez, li colleiges religieux et secculier, li baron (*sic*), li chevaliers, les bourgeois et tout le commun des habitanz en nostre contee d'Anjou qui ont possessions dedanz les dites metes de la garenne qui est en la quinte d'Angiers es lieux de noz garennes ont otroie, acorde et voulu, otroient, accordent et veulent, de leur bonne volente, sanz contrainte, que,

en recompensacion de ce, nous aions chascun arpent de vigne fruital chascun an jusques a six an continuez trente et deux deniers monnoie courant pour le temps et de chascun arpent de terre cultivable, et de chascun arpent de pre qui ne soit nominable deux solz de la dite monnoie. Et au septieme an en suivant sanz moyen les diz six anz de chascun arpent de vigne fruital seze deniers, et de chascun arpent de terre cultivable, de chascun arpent de pre qui ne sont noiable douze deniers de la dite monnoie. Tant seulement a paier les sommes devant dites a chascun feste de Touz Sainz et commencera le premier paiement a la prouchaine feste de Touz Sainz. Et est acorde entre nous d'une part et les dessus nommez d'autre part que si es diz terrouers a aucunes landes freiches ou pastures qui coltivees ne soient a present et il les soient les dites sept annees duranz, il paieront des le jour que il commenceront a estre coltivez jusques a la fin des diz sept anz tant seulement, en la forme dessus dite. Et les diz sept anz acompliz, riens plus ney sera paie pour la cause dessus dite.

Et est encores acorde que des choses, tant en demainnes comme en fiez et rerefiez appartenanz au dit evesque, doyen et chapitre d'Angiers, que deux, trois ou quatre prodes hommes de chascune de leurs villes seront esleuz et nommez par le dit evesque, doyen et chapitre. Les quels prodes hommes jureront aus diz evesque, doyen et chapitre et non a autres que bien et loiaument leveront, receveront et paieront la contribucion de touz ceuls qui contribuer y devront en la terre des diz evesque, doyen, et chapitre, sauve tant que si noz genz, c'est assavoir deux tels, comme nous y esliront y veullent estre comme personnes privees, a voier fere le serement que les hommes feront, il plaist audit evesque, doyen, et chapitre.

Et se il avoient que noz genz ne fussent contenz des chapellains des hommes des diz evesque, doyen et chapitre et de touz autres de leur condicion seur la declaracion de leur heritaige, li evesque, li doyen, et le chapitre, en tant comme a chascun appartendroit a son terrouer, les contraindront, tant par seremenz, comme en autre maniere, a la fin que verite fust seve des diz heritaiges. Et seront estimez les diz heritaiges chascun arpent de vigne selonc les devoirs qui en sont deuz ou par la solucion de la disme, et des terres tant par leur seremenz comme par arpentages, et par semblable voie sera fait de tout les heritaiges qui sunt en la dite garenne.

Et voulons que des temps que ledite evesque, doyen et chapitre et li autres dessus nommez qui a ceu contribueront auront noz presentes lettres sur cest acort, il puissent courre ou chacier, par euls ou par autres, par touz les lieux abandonnez, si comme dessus est dit devise, c'est assavoir tantoust la prouchaine feste de Saint Johan Batiste passe. Et est acorde que se il avoient, que ia n'aveigne, que aucun deffallist a nommer ou a nombre loialment la quantite des arpenz de son heritaige, en maniere que des diz arpenz il recelast un ou de mains jusques a demi arpent ou de plus selonc la quantite devant dite, ilz paieront le double dou recele pour chascun an que ilz l'auroit recele, et paieront le salaire des arpen-

teurs on cas que il seroit trouve en deffaut, sanz autre amende fere. C'est assavoir trois soulz de journee pour chascun arpenteur. Et voulons que se il avenoit, ceu que ia na veigne, que debat ou question meust sus les choses dessus dites entre nous, noz genz et les dessus nommez ou aucun diceuls qui a ceu contribueront, nous ne noz genz ne ferions exception contre ceuls que en cause seroient traiz, pour ce ou qui autres y traioient, qu'il fussent tenuz a euls fonder en jugement par grace de roi ne de prince, ains sanz grace seroient recenz en tant comme a nous et a noz hoirs appartendroit. Et promettons en bonne foy les choses dessus dites a chascun dicelles tenir et acomplir. Et voulons que si nous, noz hoirs ou noz successeurs venions ou attemptions en quelque maniere contre c'est presente ordenance ou temps a venir, nous, noz hoirs ou noz successeurs serions tenuz a restituer enterignement tout ce que nous aurions receu pour raison des choses dessus dites se ainsi n'estoit que nous, noz hoirs ou noz successeurs, souffisamment ou loialement requis, ne nous delessions de venir en contre et ne metions a estat deu ceu qui attemte auroit estre contre la dite ordenance. Et pour ce ne demourroit que la dite garenne ne demourast abatue, si comme dessus est dit. Et voulons et acordons que se il avenoit que les chiens a aucuns de ceuls de la dite contribution passoient hors de la dite quinte, il n'en seroient pris, ne traiz a amende, en faisant foy par leur seremenz qu'il eussent fait leur povoir de leur chiens retraire et en ce cas prenoient la best, elle seroit rendue a nous ou noz successeurs ou a notre gent sanz autre amende.

Et quant a ceu obligeons nous, noz biens, noz hoirs, noz successeurs et tout ceuls qui auront cause de nous et les biens di ceuls et especialement obligeons le conte d'Anjou et ceuls qui le tendront ou temps a venir en contre par quelque voie que ceu soit on temps a venir, nous avons donne le serement de notre corps. Et ne voulons pas que par ces choses ou aucune d'y celle nul preiudice soit au dit evesque, doyen, et chapitre en leur droit possessions et saisines, ne nul nouvel droit acquis a nous ou a noz hoirs ne aus autres eglises aussi.

Et nous Philippes ainsne filz de notre tres chier seigneur et pere monsour le conte devant dite, conte dou Mans pour le profit commun dou pais d'Anjou et pour ceu que il plaist au dit notre tres chier seigneur et pere, toutes les choses dessus dites et chascune de celles voulons, acordons et nous y consentons en tout comme il partient ou peut appartenir ou temps a venir. Et les permettons par notre serement, tenir et garder fermement et loialment sanz jamais venir en contre, et a ceu obligeons nous noz hoirs, noz successeurs, noz biens, les biens de noz hoirs et de noz successeurs.

Et de habundance a plus grant seurte, nous Challes et Philippes dessus diz supplions a notre tres chier seigneur, monseigneur le roi de France, que il li plaise meitre son decret et confirmation es choses dessus dites laquelle confirmation roial et decret nous sommes tenuz de pourchacier par voie d'original de noz propres couz et despens, tout avant que en puissions rien lever par nous ne par noz genz. Et en tesmoign des choses dessus dites nous Challes et Philippes

devant diz avons fait maitre noz seiaus a ces presentes lettres. Donne a Aigrefain pres Angiers, landemain de Penthecouste l'an de grace notre seigneur mil trois cenz vint et un.

Nos autem premissa omnia et singula, prout superius sunt expressa, ad supplicationem predictorum patrum et consanguinei nostrorum, rata et grata habentes, ea volumus laudamus, approbamus et auctoritate regia ac ex certa scientia tenore presencium confirmamus, et in eisdem consensum nostrum interponimus et decretum, salvo in omnibus jure nostro et quolibet alieno. Actum Pictavis, anno Domini millesimo trecentesimo vicesimo primo, mense junii.

László Gálffy: La chasse, la forêt et la ville en Anjou. Contributions à propos d'une charte de Charles III de Valois accordée aux angevins en 1321

Notre article cherche à donner une esquisse sur certains éléments de l'exploitation forestière en Anjou au Moyen Âge. Nous nous sommes concentrés sur le droit de chasse et de différents droits d'usages, souvent fragmentés, dont les bénéficiaires principaux – en dehors du comte – sont des établissements ecclésiastiques et les élites locaux. La majorité des forêts et des droits reste pourtant toujours aux mains du comte, mais de changements importants se déroulent dans la proximité de la ville d'Angers aux 13e-15e siècles. Les exploitations agricoles des habitants de la ville modifient largement le paysage périurbain. En ce moment (1321), une charte du comte nous parvient, où il attribue le droit de chasse à l'intérieur de la quinte d'Angers aux habitants de la ville. Comment interpréter ce geste? Serait-il un signe d'alarme dû à la désertion et à la restriction de l'espace cultivé? Peu probable. Il semble que le contrôle de ces zones n'est plus assuré dans la mesure où c'était fait dans les siècles précédents. La charte, est-elle un signe de générosité princière, d'une victoire de la bourgeoisie, ou d'une mesure bien réfléchie de la part de l'administration comtale? Nous croyons ce dernier plutôt. Le comte qui profite à peine de ses anciens droits domaniaux, penche à les faire racheter par les bourgeois dont les investissements sont bien au-delà des portes de la ville, dans une zone menacée par des bêtes sauvages, ainsi la concession ne va pas à l'encontre de leurs intérêts.